

Urszula Forczek-Brataniec
Politechnika Krakowska
ul. Warszawska 24, 31–155 Kraków
urszulafb@interia.pl
Paulina Nosalska
Stanisławice 257, 32–015 Kłaj
paulina.nosalska@gmail.com

Received: 22.02.2011
Reviewed: 25.05.2011

KRAJOBRAZ WIDZIANY Z BIESZCZADZKICH DRÓG- -STUDIUM I KONCEPCJA OCHRONY WALORÓW WIDOKOWYCH

The landscape seen from the Bieszczady roads -
- case study and concept of protection of visual values

Abstract: The paper presents a landscape analysis as a tool of landscape formation as seen from the road. Research was done during work on a project of protection of the Bieszczady National Park.

Key words: landscape analysis, cultural landscape, natural landscape, road corridor, roadscape.

Wstęp

Przemiany naturalno-kulturowego pejzażu Bieszczadów

Bieszczady to miejsce szczególne. Dla znawców przyrody – unikatowa przestrzeń badawcza, dla historyków – zakłete w krajobrazie ślady przeszłości, dla turystów – góry, oddalone od zgiełku cywilizacji.

Krajobraz Bieszczadów przybrał wyjątkową formę, która stanowi wynik cech naturalnych i działalności człowieka. Współistnienie człowieka i przyrody zaowocowało charakterystycznym układem przestrzennym zawierającym harmonijnie wkomponowaną węć strukturę kulturową.

Człowiek był tu szczególnie aktywny na przestrzeni ostatnich pięciuset lat. Od ok. XV wieku do połowy XX wieku Bieszczady tętniły życiem. Intensywny ruch osadniczy przybrał postać wsi, pól uprawnych i pastwisk (Marcinek 2001). Wykształciła się tu lokalna kultura, sztuka ludowa, budownictwo i zwyczaje. Powstały zabudowania mieszkalne, gospodarcze, świątynie, cmentarze, młyny i tartaki. Wsie bieszczadzkie należały do grupy najbardziej zaludnionych wsi w Polsce. Ich rozwój przestrzenny dyktowany był głównie charakterystycznym układem topograficznym (Patoczka 2001). Osady rozwijały się wzdłuż dolin, tymczasem drogi, aby połączyć poszczególne z nich, wspinały się z dna doliny na przełęcze i pokonywały znaczne różnice wysokości. Rzeźba terenu i sekwencja

ulokowanych tu wsi wykształciły wyjątkowy układ komunikacyjny o wybitnych walorach przestrzennych jak i estetycznych.

Skomplikowana sytuacja, jaka nastąpiła po II wojnie światowej, zapoczątkowała nowy rozdział w historii. Gwałtowna likwidacja wsi, spowodowała nagłe opustoszenie znacznej części Bieszczadów. Wkrótce potem wprowadzono nowy system gospodarowania. Zgodnie z sentencją Kostrowickiego (1985) „(...) krajobrazu nie da się zafałszować. Krajobraz zawsze daje świadectwo prawdy o gospodarce człowieka”, nowa rzeczywistość zaczęła kreować nowy krajobraz. Zniknęły dawne zabudowania, niegdysiejsze pola uprawne przestały być zasiewane, zanikł wypas na halach i pastwiskach, cmentarze i cerkwiska zaczęły zarastać. W latach 60. XX w. wybudowano dużą, a potem małą obwodnicę bieszczadzką (Winnicki, Zemanek 2003). W 1973 roku utworzono Bieszczadzki Park Narodowy. Bieszczady przyjęły miano opustoszałych gór, bardzo popularnych wśród turystów.

W latach 90. ubiegłego wieku nastąpiły kolejne przemiany. Dawna kultura przestała być niewygodnym śladem przeszłości, wymagającym zatarcia. W Planie Ochrony BdPN z lat 90. XX w. znalazły się wyraźne zapisy mające na celu ochronę dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.

Stan istniejący – procesy i tendencje zmian

Obecny krajobraz Bieszczadów jest wynikiem wielu czynników składających się na współczesne gospodarowanie. Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie przyrody, na terenie parku narodowego prowadzone są działania związane z jej ochroną. W celu ochrony dziedzictwa kulturowego prowadzi się prace mające za zadanie miejscowe zachowanie charakteru osadniczego. W obliczu ciągłego wzrostu liczby odwiedzających, udostępnianie turystyczne pociąga za sobą szereg inwestycji pojawiających się w krajobrazie. Spośród zaobserwowanych procesów dominująca wydaje się jednak postępująca sukcesja wtórna, znacznie zmieniająca oblicze krajobrazu Bieszczadów. Wykształcona przez wieki struktura w postaci układu drożnego, podziałów pól i formy osadniczej okazała się zaskakująco trwała. Zieleń zdaje się podążać za tym wzorem, tworząc unikatowy relief zapisujący w krajobrazie ślady przeszłości. Istnieje jednak ryzyko, że brak działań podtrzymujących dawne formy krajobrazowe spowoduje ich zupełne zatarcie, a wciąż rozrastająca się zieleń zniekształci czytelne jeszcze ślady. Intensywne niegdyś gospodarowanie trudno zastąpić sezonowym koszeniem wyznaczonych pól. Pojawia się problem, które obszary powinny podlegać temu, bądź co bądź, sztucznemu procesowi. W jaki sposób należy upamiętnić i wyeksponować ślady dawnej kultury. Jeszcze jedna kwestia staje się niebywale istotna – w jaki sposób działania utrwalające ślady przeszłości powinny być wyeksponowane.

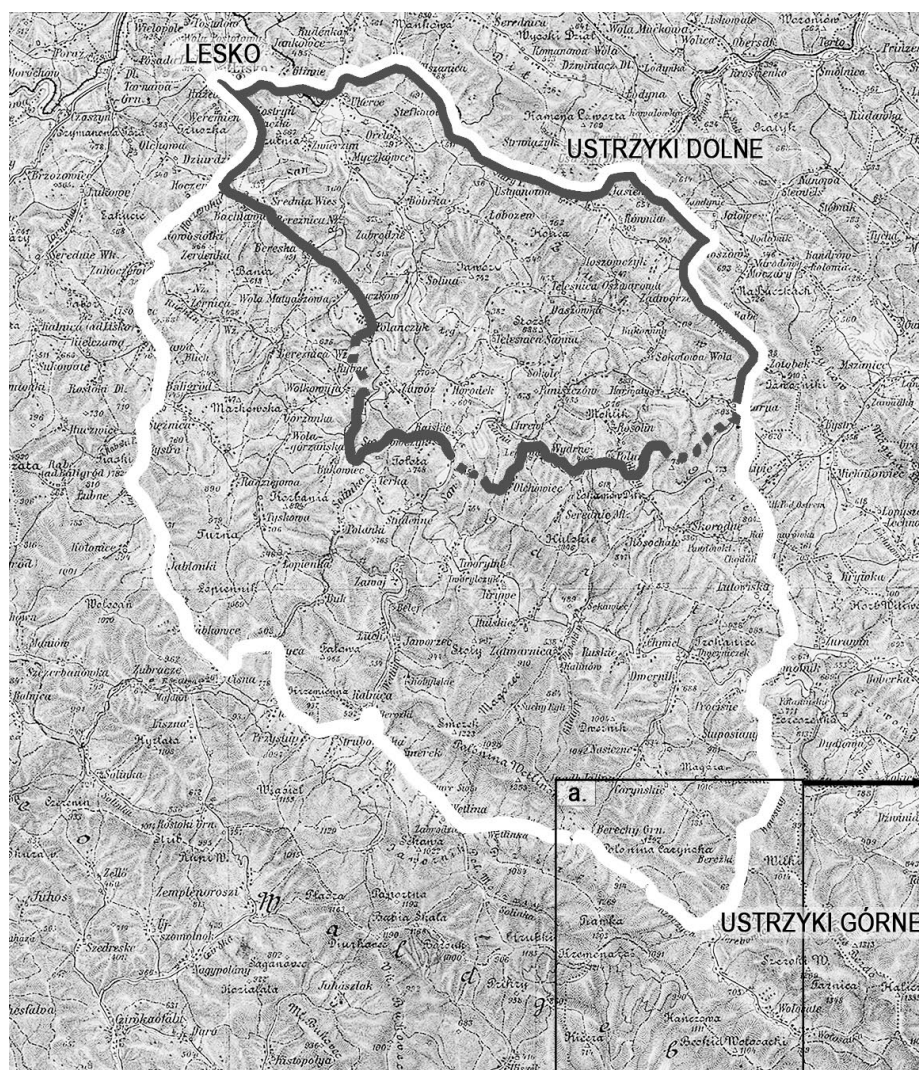
Zapis przemian krajobrazu widzianego z bieszczadzkich dróg

Jednym z głównych elementów układu osadniczego jest droga. System drożny stanowi utrwalony w krajobrazie ślad wędrówek człowieka. Porównanie współczesnych dróg bieszczadzkich z materiałami historycznymi pozwala stwierdzić, że istniejąca sieć komunikacyjna w znacznej mierze powtarza tą dawną, znaną ze starych map (Ryc. 1).

Po wielu przemianach i burzach dziejów, wciąż poruszamy się niemal tymi samymi traktami, co mieszkańcy dawnych osad. Podstawową strukturę drogi stanowi forma krajobrazu dyktowana układem topograficznym, a sekwencja wnętrza górskich nanizanych na ślad drogi staje się po latach również naszym udziałem.

Charakter i rodzaj drogi określony jest głównie ukształtowaniem terenu, tymczasem o widoku z niej decydują ostatecznie formy pokrycia, czyli szata roślinna i zabudowa, elementy krajobrazu, które wciąż ulegają zmianom (por. Appleyard i in. 1964). Granice zabudowy, zasięg lasów, formy zadrzewień, zakrzewień, to czynniki, kreujące możliwości ekspozycyjne (Ryc. 2).

We współczesnym krajobrazie Bieszczadów drogi zmieniały swój charakter widokowy. Dawniej przeważnie otwarte na krajobraz, bo podążające wzdłuż pól uprawnych, dziś kreują bardziej zróżnicowaną ekspozycję. Raz przyjmują formę zielonych tuneli, by zaraz potem otworzyć się na daleki widok pasm górskich. Brak niegdyśszych uwarunkowań, decydujących o istnieniu pól i pastwisk spowodował, że rozstrzygnięcia dotyczące ich zasięgu i utrzymywania opierają się na innych przesłankach. Obecnie o istnieniu przestrzeni otwartych stanowi ochrona zabytkowego rozłogu wsi, konieczność zachowania cennych gatunków roślin i nieleśnych korytarzy ekologicznych. Tymczasem z istnieniem terenów otwartych wiąże się bezpośrednio kwestia widoczności. Walory widokowe, a szczególnie ekspozycja czynna – „widok z”, uzależniona jest od rodzaju i zasięgu odsłon widokowych. Zwarta ściana lasu zapewnia nam widoki w skali mikro, a brak zadrzewienia i przedpola widokowe w formie pól i łąk są warunkiem zaistnienia ekspozycji w skali mezo i makro – krajobrazowej. Tak więc naturalny proces zarastania terenów otwartych nie jest obojętny dla istniejących warunków widokowych (Ryc. 3). Mamy tu do czynienia z fenomenem architektury krajobrazu, gdzie skala planistyczna przekłada się bezpośrednio na skalę percypowaną przez człowieka. Kiedy to przegroda sięgająca poziomu ludzkiego wzroku jest w stanie przesłonić nam najpiękniejsze i najdalsze ekspozycje i jednocześnie niewielki prześwit trafiający w linię widzenia jest wystarczający, aby najodleglejsze widoki stały się dostępne.

LEGENDA:

A

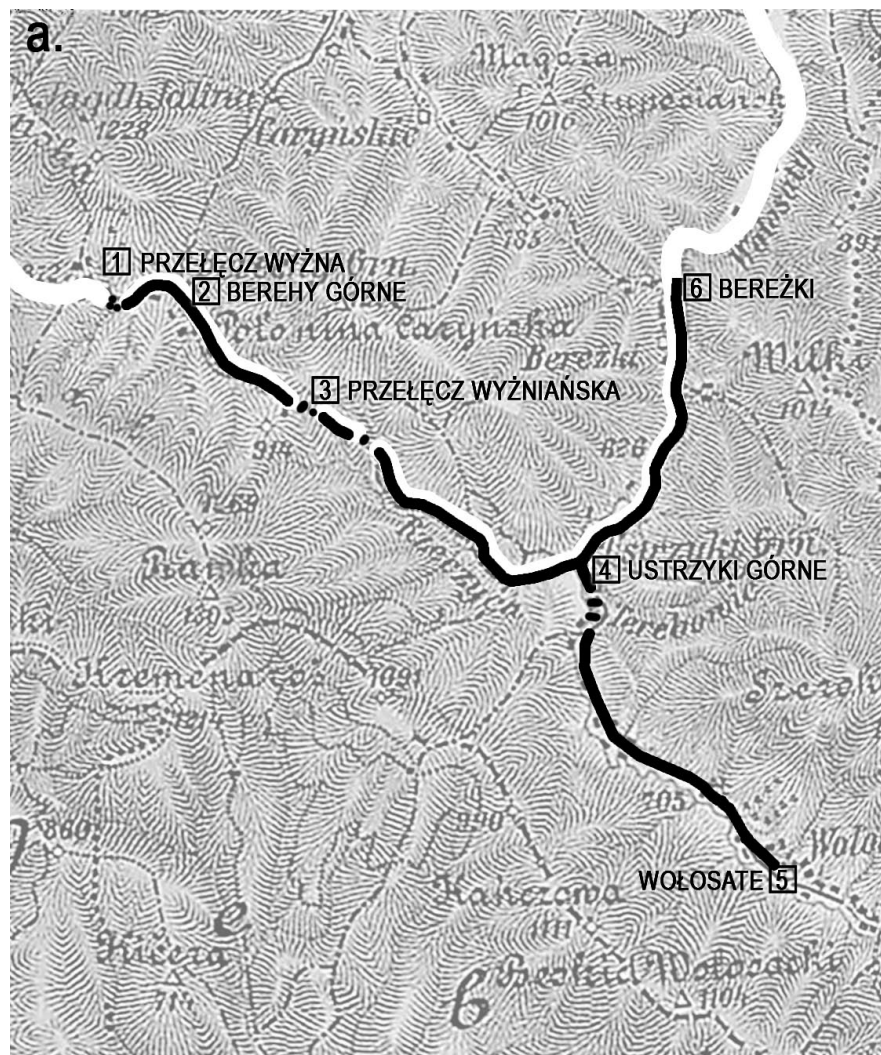

B

C

Ryc. 1. Mała i duża obwódka bieszczadzka na tle mapy historycznej „A Monarchia III. katonai felmérése 1910”, 1:200000 (www.lazarus.elte.hu): A – duża obwódka, B – mała obwódka, C – odcinki dróg opracowywane w ramach planu ochrony BdPN. Linia przerywaną przedstawiono odcinki obu obwódek nie pokrywające się z drogami historycznymi.

Fig. 1. Small and big ring road on the background of historical map „A Monarchia III. katonai felmérése 1910”, 1:200000 (www.lazarus.elte.hu): A – big ring road, B – small ring road, C – road fragments studied within the plan of protection of BNP. In dotted line are marked road fragments which are not identical with historical roads.

Ryc. 2. Ujęcie panoramiczne z drogi prowadzącej do Ustrzyk Górnych.

Fig. 2. Panoramic view from the road to Ustrzyki Górne.

Metodyka

W ramach prac nad Operatem Walorów Widokowych BdPN przeanalizowano wybrane drogi bieszczadzkie – zarówno pod względem istniejących walorów widokowych jak i możliwości ich kształtowania. Zakresem studium objęto pięć odcinków dróg widokowych od Przełęcz Wyżnej po Wołosate i Bereżki. Efektem opracowania stały się wytyczne dotyczące kształtowania korytarza drogi w relacji do efektów ekspozycyjnych.

Prace rozpoczęto od inwentaryzacji sporządzonej w trzech etapach. Pierwszy etap objął analizę materiałów wyjściowych. Przebadano dane źródłowe, literaturę i opracowania dotyczące walorów widokowych BdPN. Szczególną uwagę poświęcono operatom szczegółowym sporządzonym do Planu ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego (Plan Ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego z otuliną, 1997) Drugi etap objął inwentaryzację zasobów widokowych. W wyniku prac zebrano materiał fotograficzny i uzupełniono kartograficzne materiały wyjściowe. Zdjęcia w formie sekwencji ujęć i wybranych widoków uporządkowano i skatalogowano na potrzeby dalszej analizy ekspozycji z dróg. Dane w postaci ortofotomap i materiałów cyfrowych posłużyły z kolei do sporządzenia modelu terenu (Ryc. 4).

Trzeci etap prac inwentaryzacyjnych przebiegał w formie działań kameralnych, polegających na obróbce zebranych materiałów w relacji do stanu istniejącego. Na każdym z odcinków wyznaczono punkty kluczowe – najistotniejsze dla przestrzeni drogi. Punkty udokumentowano fotograficznie w formie ujęć i panoram.

Wybór punktów stał się podstawą pracy na modelu. Na bazie liniiki światła (Flagorowska 1981), analizy cyfrowej zasięgu widokowego (Ozimek 2002) i studium sekwencji widoków (Forczek-Brataniec 2008) wyznaczono zasięgi widokowe każdego analizowanego odcinka drogi i przedstawiono je na mapach w postaci granic widoczności. Kolejnym odcinkom przyporządkowano ozna-

czenie literowe, natomiast punkty kluczowe oznaczono literą właściwą danemu odcinkowi i kolejną cyfrą. I tak na odcinku A – Przełęcz Wyżna–Berehy Górne wyznaczono kolejno punkty a1, a2, a3, a4, a5 i a6, na odcinku B – Berehy Górne–Przełęcz Wyżniańska wyznaczono kolejno punkty b1, b2, b3, b4, itd. Te same oznaczenia zastosowano w dokumentacji fotograficznej.

W wyniku przeprowadzonej inwentaryzacji uzyskano usystematyzowany materiał łączący dane kartograficzne i fotograficzne (Ryc. 5). Materiał posłużył jako podstawa dalszych etapów pracy i stanowi jednocześnie bazę danych wyjściowych, które mogą być wykorzystywane w kilku formach.

Kontynuacja dokumentacji fotograficznej według przyjętego zestawu punktów kluczowych może stanowić podstawy systemu monitoringu, pozwalającego na przestrzeni lat zaobserwować stopień i kierunki zmian zachodzących w krajobrazie.

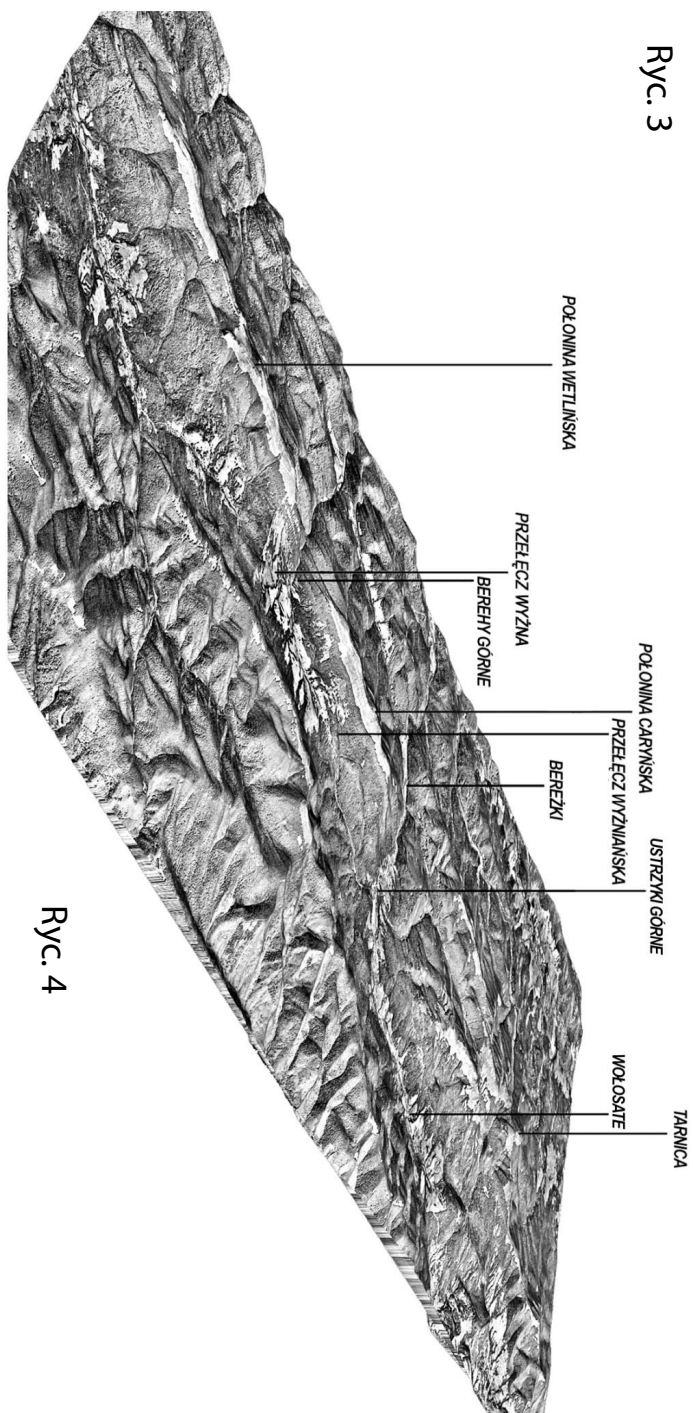
Stworzony model terenu, w zestawieniu z danymi fotograficznymi, stwarza możliwości testowania działań przestrzennych, w postaci wizualizacji wszelkich potencjalnych ingerencji w krajobraz. Dotyczy to zarówno nowych inwestycji jak i krajobrazowych efektów gospodarowania zasobami leśnymi.

W wyniku analizy widokowej wyselekcjonowano najcenniejsze odcinki dróg o zasięgu ekspozycji w skali makro- i mezokrajobrazowej. Przedstawiono ponadto najważniejsze osie widokowe i punkty kluczowe, zilustrowane w postaci załączonych do plansz ujęć i panoram.

Opracowane wykresy widoczności dostarczyły szczegółowych informacji odnośnie ekspozycji z poszczególnych odcinków dróg. Uzyskane dane poddano obróbce w dwóch wariantach. Pierwszy dotyczył analizy widoczności potencjalnej, a więc wynikającej z ukształtowania rzeźby terenu. W drugim przypadku wzięto pod uwagę naturalne i kulturowe pokrycie terenu (istniejące zadrzewienie oraz zabudowę), dzięki czemu uzyskano informacje pozwalające określić warunki ekspozycji rzeczywistej. Na tym etapie uwzględniono zapoczątkowane już procesy zarastania. Zestawienie wyników analizy ekspozycji potencjalnej i rzeczywistej umożliwiło odczytanie relacji stanu istniejącego do możliwości ekspozycyjnych, jakie kreuje forma ukształtowania terenu.

Ryc. 3

Ryc. 4

Porównanie zasięgu poszczególnych punktów widokowych pozwoliło na wizualizację efektu jaki uzyskany zostanie w wyniku usunięcia wybranych za-
drzewień i zakrzewień w bezpośrednim sąsiedztwie drogi. Kolejne symulacje
pozwoliły wybrać najkorzystniejsze warianty działań ochronnych, w których
efekt ekspozycyjny nie będzie kolidował z wartościową szatą roślinną. Na
mapach zawarto informację dotyczącą relacji zasięgu widoczności istniejącej
i możliwej do uzyskania (Ryc. 6).

Opracowanie dotyczące otoczenia dróg nie mogło pominąć swym zakre-
sem najważniejszych miejsc zatrzymywania się turystów, przyjmujących for-
mę punktów widokowych. Przeanalizowano Przełęcz Wyżną, Berehy Górne,
Przełęcz Wyżniańska, Ustrzyki Górne, Wołosate i Bereżki. Uwagi i wnioski
dotyczące kształtowania przestrzeni wymienionych węzłów turystycznych
sformułowano w postaci wytycznych do miejscowych planów zagospodaro-
wania przestrzennego i koncepcji zagospodarowania. Wytyczne objęły kwestie
ochrony najbardziej wartościowych widoków, strefowania powierzchni parkin-
gów na część stałą i sezonową, segregacji ruchu pieszego i kołowego, aranżacji
punktów widokowych oraz uporządkowania oznakowania i wprowadzenia ziele-
ni maskującej elementy negatywne.

Wnioski

Analiza widokowa punktów i ciągów widokowych stała się podstawą okre-
ślenia wytycznych pozwalających chronić walory najpiękniejszych odcinków
dróg. Sprecyzowano w nich zakres działań umożliwiających przywrócenie cen-
nych widoków utraconych w wyniku zarastania bezpośredniego otoczenia drogi
oraz mających na celu zachowanie istniejących ekspozycji w obliczu zaobser-
wowanych procesów i zagrożeń. Zalecenia dotyczą precyzyjnie wyznaczonych
terenów, co pozwala przewidzieć efekt krajobrazowy podjętych wysiłków. Co

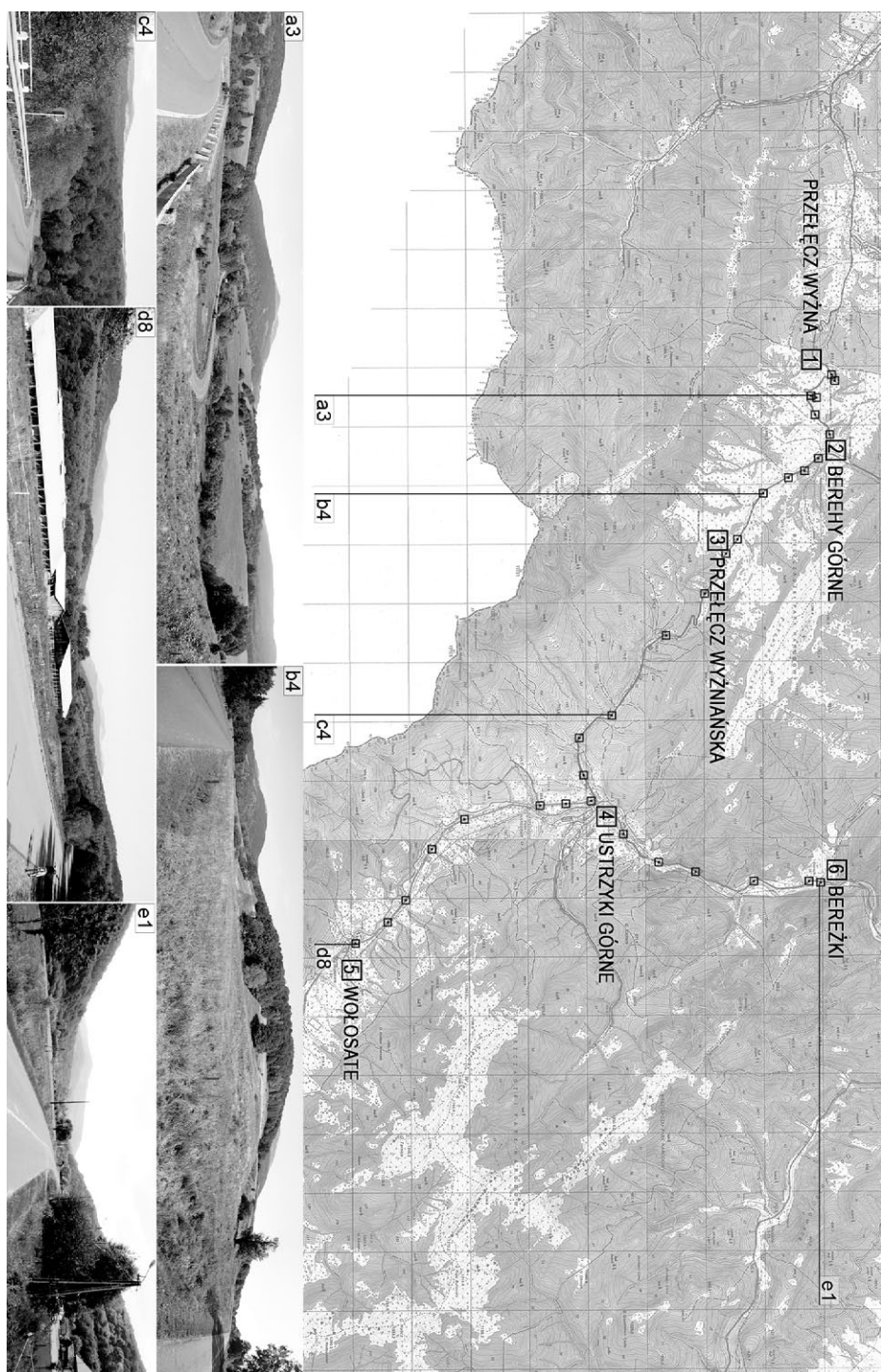

Ryc. 3. Wizualizacja procesu sukcesji wtórnej na terenie BdPN. Na zdjęciu widoczny
odcinek drogi prowadzącej z Ustrzyk Górnych do Wołosatego: a – stan projektowany;
b – stan istniejący, c – wizualizacja procesu sukcesji wtórnej.

Fig. 3. Visualization of secondary succession process in the territory of the Bieszczady
NP. The fragment of road from Ustrzyki Górne to Wołosate is visible: a – projected state;
b – present state, c – visualization of secondary succession process.

Ryc. 4. Cyfrowy model przestrzenny, uzyskany na podstawie kartograficznych
materiałów wyjściowych (ortofotomapy, mapy topograficznej) oraz danych cyfrowych.

Fig. 4. Digital spatial model, obtained from basic cartographic materials (orthophotomaps,
topographic maps) and digital data.

więcej tereny te zostały wybrane z intencją uzyskania korzystnego efektu w wyniku stosunkowo niewielkich interwencji (Ryc. 7).

Artykuł 8. Ustawy o ochronie przyrody mówi m.in.: „Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych [...]” (Ustawa... 2004). Analiza widokowa przeprowadzona na terenie Parku przyjęła bardzo rygorystyczną formę respektującą powyższy zapis. Możliwości odsłonięć i przysłonięć w wyniku likwidacji, bądź wprowadzania krzewów i drzew, zlokalizowano w bezpośrednim otoczeniu drogi, czyli w strefie znacznie przekształconej przez człowieka. Propozycje chronionego przed zarosnięciem przedpola widokowego również dotyczą terenów w sąsiedztwie dróg – są to istniejące tereny otwarte w postaci łąk i pól uprawnych. Przyjęta metoda pozwoliła ponadto ocenić efekt, jeszcze zanim plan został zrealizowany. Co więcej, możliwość wizualizacji proponowanych rozwiązań pozwala opracować materiał czytelny zarówno dla specjalistów jak i osób spoza kręgu planistów i architektów.

Podsumowanie

Stan istniejący poddany badaniom, to zawsze stan przejściowy. Studia i analizy mają za zadanie przewidzieć kierunek rozwoju i z tą świadomością planować przyszłe działania. Widoki z bieszczadzkich dróg zmieniają się w dwójnasób.

Ryc. 5. Widoki z wybranych punktów kluczowych, znajdujące się na analizowanych odcinkach dróg widokowych. Ekspozycja zachowana dzięki systematycznym zabiegom ochronnym: a3 – ujęcie panoramiczne z drogi prowadzącej na Przełęcz Wyżną, przedstawiające rozległe przedpole widokowe dla ekspozycji Połoniny Caryńskiej; b4 – ujęcie panoramiczne na miejsce zw. Roztokami, gdzie w połowie XIX wieku zlokalizowane były zabudowania dworskie; c4 – widok z drogi prowadzącej z Ustrzyk Górnych w kierunku Przełęczy Wyżniańskiej, w tle widoczna Połonina Caryńska; d8 – przedpole widokowe dla Połoniny Caryńskiej oraz Połoniny Wetlińskiej z drogi prowadzącej z Wołosatego do Ustrzyk Górnych; e1 – widok z miejscowości Bereżki w kierunku Ustrzyk Górnych, oś widokową zamyka Góra Kiczera.

Fig. 5. Views from selected key points located on analyzed road fragments. Exposition preserved due to systematic protection measures: a3 – view from the road on Wyżna Pass, showing wide foreland for Połonina Caryńska exposition; b4 – panoramic view upon a place called Roztoki, where in the middle of 19th century a mansion was located; c4 – view from the road from Ustrzyki Górne to Wyżniańska Pass, in the background Połonina Caryńska is visible; d8 – view foreland for Połonina Caryńska and Połonina Wetlińska from the road Wołosate – Ustrzyki Górne; e1 – view from the village of Bereżki in direction of Ustrzyki Górne, view axis is closed by Mt. Kiczera.

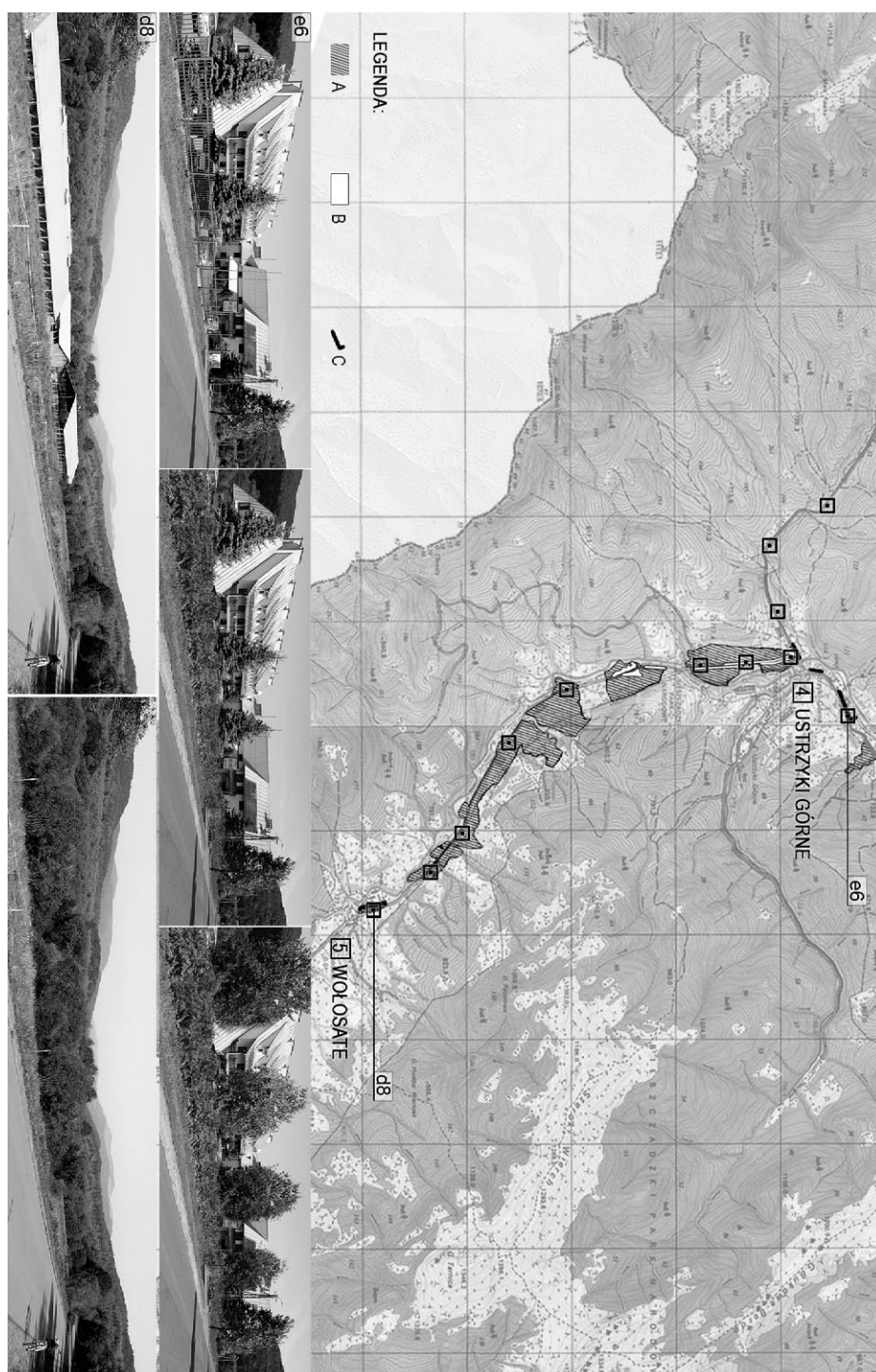

Zmienia się widoczny z nich pejzaż i zmienia się sposób jego ekspozycji. W tym ujęciu stan widzianych krajobrazów bieszczadzkich to efekt przyjętych i realizowanych założeń ochronnych. Sposób ich ekspozycji tymczasem, związany jest ze strukturą funkcjonalną, która je udostępnia (drogi, szlaki piesze, punkty widokowe, itp.). Kształtowanie elementów udostępniania może przybliżyć i ułatwić rozpoznanie otoczenia albo wręcz przeciwnie uczynić niewidocznym i pozostawić poza strefą poznania. Sposób udostępniania pełni tu niejako służebną rolę wobec krajobrazu, a jednocześnie stanowi świadomą regulację ruchu turystycznego. Zwiedzanie może przyjąć formę bezpośrednią, przez dotarcie do danego miejsca, lub pośrednią, przez jego ekspozycję z innego punktu. Przedstawiona koncepcja uczytnienia i ochrony widoków z dróg pozwala jak najpełniej wyeksponować krajobraz ze świadomością zaobserwowanych procesów, a przede wszystkim priorytetów ochronnych parku narodowego. Wykorzystanie widokowe istniejących ciągów komunikacyjnych spowoduje, że przy zachowaniu obecnego stopnia bezpośredniej ingerencji turystycznej powiększy się zasięg ekspozycji, a tym samym dostępna przestrzeń. Odpowiednio wykorzystane i zagospodarowane drogi wydają się być najlepszymi przewodnikami po Ziemi Bieszczadzkiej, a ich kolejne odsłony mogą świadczyć o historii i współczesności zakłętej w wielowątkowym pięknie krajobrazu.

Ryc. 6. Stosunek zasięgu widoczności istniejącej (A) do uzyskanej w wyniku realizacji wskazanych zabiegów ochronnych (B). Wykres sporządzony na podstawie cyfrowego modelu terenu.

Fig. 6. Relation of present range of visibility (A) to that obtained in result of fulfillment of proposed protection measures (B). Diagram made on the basis of digital model of the terrain.

Literatura

- Appleyard D., Lynch K., Myer J.R. 1964. *The View from the Road*. Cambridge, Massachusetts.
- Flagorowska L. 1981. Metoda wyznaczania zakresu widoczności dla potrzeb studiów i projektów architektury krajobrazu, Politechnika Krakowska, Kraków.
- Forczek-Brataniec U. 2008. Widok z drogi. Krajobraz w percepcji dynamicznej. Elamed, Katowice.
- Kostrowicki S. 1985. Środowisko przyrodnicze a stan zagospodarowania. W: Konferencja Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa, Uwarunkowania środowiska w planowaniu przestrzennym. Warszawa.
- Marcinek R. 2001. Dane historyczne dla miejscowości w obrębie Bieszczadzkiego Parku Narodowego i otuliny. W: Monografie Bieszczadzkie, T. XII., Ustrzyki Dolne.
- Myczkowski Z. 2001. Ochrona zasobów kulturowych w Bieszczadzkim Parku Narodowym i otulinie. W: Monografie Bieszczadzkie 13, Ustrzyki Dolne.
- Ozimek P. 2002. Zastosowanie algorytmów światła lokalnego w wyznaczaniu wykresów widoczności. Praca doktorska PK, Kraków.
- Patoczka P. 2001. Ochrona krajobrazu w Bieszczadzkim Parku Narodowym. W: Monografie Bieszczadzkie 11, Ustrzyki Dolne.
- Plan Ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego. 1997. Operat ochrony walorów estetycznych Bieszczadzkiego Parku Narodowego z otuliną oraz Operat ochrony walorów kulturowych Bieszczadzkiego Parku Narodowego z otuliną, wykonane pod kierunkiem J. Bogdanowskiego.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
- Winnicki T., Zemanek B. 2003. Przyroda Bieszczadzkiego Parku Narodowego. XXX lat Bieszczadzkiego Parku Narodowego 1973–2003. Ustrzyki Dolne.

←

Ryc. 7. Wytyczne, wynikające z analizy widokowej: A – ochrona przed zarośnięciem, B – miejscowe usunięcie zieleni, C – maskowanie i porządkowanie krajobrazu zielenią. Poniżej przedstawiono przykładowe wizualizacje proponowanych działań odnośnie zabudowy Ustrzyk Górnych i Wołosatego.

Fig. 7. Guide lines resulting from the view analysis: A – protection against overgrowing, B – local removing of vegetation, C – masking and making order in landscape with vegetation. The exemplary visualizations of actions proposed for built up areas at Ustrzyki Górne and Wołosate are given.

Summary

Present landscape of the Bieszczady Mts is the outcome of several elements comprising contemporary management. In the visual sphere the dominant is the process of secondary succession which alters the landscape of the Bieszczady considerably. However, the structure developed through the ages in the form of road system, field partition and settlement form proves to be extraordinarily durable. Moreover, verdure seems to be following that pattern and creates a unique relief setting in landscape the traces of the past. There is a risk, however, that the lack of activities preserving all landscape forms might cause their utter blurring while, simultaneously, growing vegetation might distort the trace that is still visible. The problem arises which area should be protected from progressive succession and in which way the remnants of old-time culture be commemorated and displayed. The other extremely important issue concerns the way in which the activities commemorating traces of the past should be exposed. After analyzing historical material it becomes obvious that the present communication routes of the Bieszczady notably reduplicate the old ones given in old maps. After many changes and turbulent times we are still moving on practically the same routes as inhabitants of old-time settlements. The basic road structure constitutes the same form imposed by the topography; the sequence of mountain interiors on road trails affects all of us. Therefore, roads seem to be the most appropriate guides in the Bieszczady region. And their subsequent scenes may indicate the history, contemporary times and multithreaded beauty of the landscape. The study on a new project for protection of the Bieszczady National Park also includes research on roads in the Bieszczady region, both in terms of existing scenic values and chances for their formation. The scope of the study included five scenic road sections from the Wyżna Pass to the villages of Wołosate and Bereżki. The outcome of the study are guidelines on forming the road corridor in relation to obtained effect. The scenery from the Bieszczady roads changes doubly, i.e. the landscape that is seen changes and its display changes as well. The presented method enables the precise definition of the scope of activities and visualizing their results.